

ПРЕГЛЕД / ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Искра Христова (София, България)

НОВ ПРИНОС КЪМ ИЗСЛЕДВАНЕТО НА СТАРОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА ТРИТЕ ОСНОВНИ БИБЛЕЙСКИ БОГОСЛУЖЕБНИ КНИГИ

Кирило-Методиевски студии. Книга 6. С., Издателство на БАН, 1989. 327 с.

Шестият том на „Кирило-Методиевски студии“ съдържа три студии, посветени на старобългарския превод на Евангелието, на Псалтира и на Апостола: Татяна Славова. Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод (с. 15—129); Ивона Карачорова. Към въпроса за Кирило-Методиевия старобългарски превод на Псалтира (с. 130—245); Пеню Пенев. Към историята на Кирило-Методиевия старобългарски превод на Апостола (с. 246—317).

Тъй като това са основните богослужебни книги, въпросите, свързани с техния превод, заемат особено важно място в палеославистичната и в кирило-методиевската проблематика по две причини — защото това са първите славянски преводи и защото разпространението на тези книги е най-голямо.

На средновековните славянски преводи на Евангелието, Апостола и Псалтира са посветени многобройни научни изследвания. Поместените в тома студии си поставят за цел не просто да преповторят и обобщат резултатите от досегашните проучвания, а да изследват и осветлят определени конкретни въпроси.

В увода тримата автори накратко очертават историята на проучванията върху библейските преводи от XIX в. нататък. Сред тях особено място заемат трудовете на руските учени И. Евсеев, А. Михайлов и Н. Туницки, посветени на старозаветните преводи, на В. Погорелов за псалтирния превод и на Г. Воскресенски за евангелските и апостолските преводи. В тези свои изследвания те разграничават различните редакции на пре-

вода на отделните книги, посочват времето и мястото на възникването им и класифицират изследваните текстове според редакциите, към които те принадлежат.

Макар че всяко от трите проучвания в тома има своя специфична проблематика, обединяващ е тъкмо въпросът за различните редакции в превода на трите библейски книги.

Тясно свързан с въпроса за редакциите е един много характерен за средновековната книжовност феномен — съществуването на два типа книги — богослужебни и небогослужебни (или чети-) и съответно паралелното разпространение на един и същ текст в двата различни типа книги.

Именно на този въпрос — за паралелното съществуване и разпространение на евангелския текст, е посветена студията на Татяна Славова „Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод“ (с. 15—129). Основа за нейното изследване са трудовете на И. Евсеев, А. Михайлов, Н. Туницки и В. Погорелов, в които се доказва, че в Преславския книжовен център са били съставени придружени с тълкувания и небогослужебни нови редакции на голяма част от старозаветните книги (Петокнижието, Исус Навин, Съди, Рут, Псалтира, Исая, Даниил, малките пророци), както и проучванията на Иван Добрев върху Боянския палимпсест и някои други ръкописи, въз основа на които той изказва предположение за съществуването на преславска редакция на старобългарския превод на Евангелието.

В студията на Т. Славова, която съдържа най-същественото от нейната кан-

дидатската дисертация, са разширени прочуванията на Ив. Добрев, като е привлечен материал от 35 евангелски ръкописа и от още редица старозаветни и апостолски текстове (въз основа на данните у руските изследователи), както и от оригинални старобългарски съчинения.

Въз основа на изследвания материал Т. Славова стига до извода, че в Преслав евангелският текст подобно на другите библейски текстове е бил редактиран целенасочено, като е било съставено непредназначено за богослужението Евангелие, вероятно допълнено и с тълкувания. Преписи от преславския текст на Евангелието не са запазени, но следи от преславската редакция има в редица ръкописи от XI в. нататък: „палимпсестовите части на Зографското евангелие, редица среднобългарски евангелия (Добромирово от XII в., Боянско от XIII в., Търновско от 1273 г., Тертерово от 1322 г. и др.), староруското Архангелско евангелие от 1092 г., отделни различенията от староруското Галичко евангелие от 1143 г., четирите пълни староруски апракоса от XII в. (Юриевско, Мстиславово, Добрилово и № 6 от ЦГАДА, Москва), някои старобългарски евангелия от XIII в. (Вълканово, Рашко, Мокрополско), а също и евангелските цитати в редица преписи от съчинения на старобългарски писатели“ (с. 16).

След съпоставка на лексикалните особености на изследваните ръкописи и след сравнение с данните, приведени от изследователите на другите библейски книги, редактирани в Преслав, Т. Славова отделя определен кръг „преславски“ лексеми — думи, предпочитани в Преславския книжовен център, които повече или по-малко последователно заменят някои от думите, употребени в първоначалния Кирило-Методиев превод. В студията са приведени 125 такива двойки думи, употребени на определени места в текста, като се посочват ръкописите, в които се употребява всяка от думите на съответното място. При всяка двойка се дават цитати от старозаветни и апостолски текстове според преславската редакция и от други оригинални или преводни съчинения, възникнали в Преслав, в които също е употребена „преславската“ лексема.

По този начин студията дава богата лексикална характеристика на евангелския текст в историята на неговото разпространение и е много добра основа за класификация и определяне произхода и генетичните връзки на евангелските ръкописи.

Част от дадените в списъка лексеми наистина са характерни само за Преслав или поне не се употребяват никъде в ръкописите, които отразяват превода на първоучителите, без следи от преславско редак-

тиране. Такива са напр. **въсходьница отъроднѣ, подолъкъ, нарнъ, власьница, мѣдьница, цата, кжшта, багренница, дѣла, котъга, ягодичина**. В тези случаи наистина цитатите от други свързани с Преслав текстове имат силна доказателствена стойност. Някои от двойките обаче са само позиционни — на съответното място в ръкописите, за които се предполага, че са под влияние на преславската редакция, се употребява едната дума, а в останалите — другата. Но на други места в текста и едните, и другите ръкописи познават и двете думи. Такива са напр. двойките **шюи и лѣвъ, съма и плема, сълати и поустити, съньмъ и съборъ, постити са и лѣкати, къннги и писаннѣ, коньчина и коньць, жнвотъ и житнѣ, жнвотъ и жнзнь, зъвати са и нарешти са, отъпоустеннѣ и оставеннѣ**. Тези случаи също показват определено предпочитание поне в конкретния контекст и биха могли да се приемат като доказателство за целенасочено проведено редактиране. При тях обаче примерите от преславски съчинения имат много по-малка стойност, освен ако не са употребени в евангелски цитати от същите топови.

За съжаление в студията не се посочва кои от изследваните четвроевангелия нямат лекционарни бележки, което би било много полезно, щом се изказва предположение, че редактираният в Преслав текст е бил с небогослужебно предназначение. Не се прави съпоставка с по-късните тълковни евангелия, което в случая също би било уместно, но, общо взето, тезата за преславско Евангелие с тълкувания, от което по-късно да са преписвани изборни и тетраевангелия, не е особено убедителна. Иначе представеният материал дава основание да се предполага, че действително в Преслав е била проведена последователна редакция на тетраевангелието.

Т. Славова се връща отново и към многократно поставения въпрос за произхода на пълното четвроевангелие. Тъй като част от ръкописите, в които се откриват следи от преславска редакция, са руски пълни апракоси, тя изказва предположение, че пълният апракос е изготвен именно въз основа на редактираната в Преслав тетра.

На въпроса за различните псалтирни редакции е посветена студията на Ивона Карачорова „Към въпроса за Кирило-Методиевия старобългарски превод на Псалтира“ (с. 130—245), в основата на която стои нейната кандидатска дисертация. В центъра на изследването е т. нар. от Погорелов „първоначална“ или „архаична редакция“. Както се изтъква в студия-

та, „трябва да се говори по-скоро за архаична група псалтири, тъй като това не е текстова редакция, а първоначалния превод на старобългарския псалтирен текст в развой до двукратното му редактиране през XIV в.“ (с. 133). За изследването са използвани 19 ръкописа, съдържащи псалтирен текст.

В студията е направен анализ на морфологичните, синтактичните и лексикалните особености на превода, като се съпоставят ръкописите от архаичната група с представителите на редакциите от XIV в. В по-късните редакции се наблюдава стремеж за по-близкото придържане към гръцкия оригинал при употребата на определени падежни и падежно-предложни конструкции, при превода на гръцкия членуван инфинитив и на другите инфинитивни конструкции, при употребата на спомагателния глагол. Посочени са и редица лексикални различия.

Разгледани са и отношенията между текстовете вътре в архаичната група. Изводите от анализа са, че „до XI в. в България са били направени две поправки на първоначалния старобългарски псалтирен превод“ (с. 183). Единият редактиран текст е на небогослужебен псалтир с тълкуванията на Теодорит Кирски, а другият е на богослужебен псалтир, разделен на катизми, с прибавени деветте библейски песни, чийто най-ранен запазен препис е Синайско-Бичковският псалтир от XI в. Това е отдавна известният на науката Бичковски псалтир, 135 листа от който бяха открити в Синай от М. Алтбауер и идентифицирани от Х. Лънт. Този редактиран богослужебен текст, както и много други преславски текстове, намиращи разпространение в Русия и е представен от редица руски псалтири, чийто текст е определен от Погорелов като руска редакция.

Тази редакция е била използвана през XIV в. при двукратното редактиране на Псалтира. В студията се посочва, че „редакциите от XIV в. показват голяма близост със Синайско-Бичковския псалтир — лексикални варианти, пропуски и добавки в текста“ (с. 184). Този ръкопис от XI в. се оказва свързващо звено между архаичната и по-късните редакции от XIV в.

Така в студията се очертава историята на редакциите на старобългарския превод на Псалтира, особеностите на различните редакции, разпространението им в славянския свят и ръкописите, в които те са представени.

Проследена е историята и на тълков-

ните псалтири. Съставеният в Преслав псалтир с тълкуванията на Теодорит Кирски рядко се е преписвал, а по-късно намират разпространение тълкуванията на Исихий Йерусалимски. Анализът показва, че те са преведени отделно и се прибавят към текстове от различни редакции.

В студията си „Към историята на Кирило-Методиевия старобългарски превод на Апостола“ (с. 246—317) Пеню Пенев също се спира на въпроса за редакциите на апостолския превод. Той изтъква значението на апостолските цитати в старобългарската литература за определяне историята и особеностите на превода на Апостола.

Централно място в студията заема анализът на големия пасаж от Първото послание на апостол Павел до Коринтяните, цитиран в Пространното житие на св. Кирил в съпоставка с текста на някои от най-старите апостолски ръкописи. Използвани са 10 ръкописа, които принадлежат към първата редакция на превода, и 14 ръкописа, които отразяват втората редакция (според класификацията на Воскресенски).

Въз основа на анализа П. Пенев стига до заключението, че пасажът в житието е заемстван от книгата, а не е цитиран по памет. Тъй като между цитирания откъс и текста в апостолите от първата група има много голяма близост, е изказано предположението, че „на това място в житието и в ранните преписи е запазен в максимална степен автентичният текст на първоначалния Кирило-Методиев превод на Апостола“ (с. 299).

Направена е съпоставка и между цитирания в житието текст с текста в ръкописите от втората, или Б редакция. Сравнението показва, че „житийните преписи и особено онези, които се отнасят към южнославянската редакция, съдържат твърде малък брой езикови преправки, които могат да се свържат с характерните особености на преславските ръкописи“ (с. 314).

В заключение авторът прави извода, че пълният Апостол е бил преведен преди съставянето на житието — или от двамата първоучители, или от св. Методий много скоро след смъртта на св. Кирил.

Томът от Кирило-Методиевските студии съдържа ценна информация и нови наблюдения и изводи относно старобългарския превод на трите основни библейски богослужебни книги. В него са развити и обогатени изследванията на редица големи учени-слависти от миналия век до наши дни.